

DARIUSZ WOJTASZYN
Wrocław

MITROPA-CUP

KREOWANIE KONCEPCJI POLITYCZNEJ POPRZEZ SPORT

Kryzys koncepcji europejskiej, który obecnie jest coraz popularniejszym tematem w dyskursie publicznym staje się dobrą okazją do przyjrzenia się innym – powstałym w Europie – koncepcjom federalistycznym, obejmującym swoim zasięgiem całość lub część kontynentu. Jedną z nich była właśnie koncepcja Mitteleuropy. Celem artykułu jest próba ukazania kompleksowych działań podejmowanych w Europie Środkowej, a inspirowanych głównie przez Austrię, w celu wykreowania koncepcji Mitteleuropy przy wykorzystaniu najpopularniejszej dyscypliny sportowej regionu – piłki nożnej. W kuluarach podejmowanych aktywności sportowych dochodziło do realizacji celów o charakterze polityczno-dyplomatycznym w celu utworzenia wspólnej wspólnoty politycznej. Założeniem tekstu jest ponadto próba wskazania, w jaki sposób *Mitropa-Cup* (Puchar Mitropa) służył – poza działaniami *stricto* politycznymi – również próbie poradzenia sobie z rzeczywistością posthabsburską w sferze sportowej oraz szerzej – społecznej w państwach dawnej monarchii. Sport – wraz z całym rozbudowanym przez dziesięciolecia systemem specyficznych praktyk i zwyczajów – jest bowiem nierozłącznym elementem kultury, który wykorzystywany jest przez społeczeństwo do ugruntowania i stabilizacji lub też (w zależności od sytuacji) zmiany istniejących struktur społecznych¹.

Europa Środkowa – zarówno z geograficznego, jak i z historycznego punktu widzenia – jest pojęciem, które niezwykle trudno jest zdefiniować. Pojęcie Mitteleuropy nigdy nie było więc związane z konkretnym obszarem historyczno-politycznym lub gospodarczym, wiązało się raczej ze sferą conceptualną, wyrażając nadzieje lub obawy twórców, a oparcie znajdując przede wszystkim w sferze idei, emocji i odczuć, funkcjonujących przekonań, a nawet mitów. Pierwsze konstrukty polityczno-historyczno-geograficzne, odnoszące się do tej części kontynentu, tworzone w XIX stuleciu. Powstałe w Polsce, na Węgrzech, czy we Francji plany odnosiły się do idei federacji naddunajskiej². Na jedności regionu środkowoeuropejskiego opierała się też

¹ J. Fiske, *Power Plays, Power Works*, New York-London 1993, s. 1.

² G. Gyarmati, Z. Szasz, *Reformpläne für die Umgestaltung der osteuropäischen Region*, w: *Mitteleuropa – Idee, Wissenschaft und Kultur im 19. und 20. Jahrhundert*, hrsg. v. R.G. Plaschka et al., Wien 1997, s. 1 nn.; K. Bartosek, *Probleme einer Definition*, w: *Europa und Mitteleuropa? Eine Umschreibung Österreichs*, hrsg. v. A. Pribersky, Wien 1991, s. 109 nn.

koncepcja zaprezentowana po raz pierwszy w 1848 r. przez premiera i ministra spraw zagranicznych Austro-Węgier – Feliksa zu Schwarzenberga³. Jednak najbardziej znaną i rozpowszechnioną ideę Mitteleuropy stworzył w 1915 r. niemiecki polityk i teolog Friedrich Naumann⁴. Zakładała ona powstanie w Europie Środkowej polityczno-gospodarczej wspólnoty, podporządkowanej żywiołowi germańskiemu, której celem miało być urzeczywistnienie planu utworzenia imperium niemieckiego sięgającego swymi granicami Zatoki Perskiej⁵.

Zakończenie pierwszej wojny światowej i upadek monarchii habsburskiej stał się impulsem do tworzenia kolejnych alternatywnych koncepcji Mitteleuropy. W przeciwieństwie do wcześniejszych założeń opartych na zagadnieniach związanych z pangermanizmem, opowiadających się za niemieckim przywództwem politycznym i uosabiających niemiecki imperializm, powstałe w Austrii w latach 20. i 30. XX w. idee odwoływały się głównie do związków kulturowych i historycznych⁶. W 1918 r. stworzono bowiem przesłanki polityczne do powstania lub ugruntowania się narodu austriackiego, który funkcjonować musiał bez konkretnej narodowej tożsamości lub raczej z tożsamością, która nie była – w nowej konstelacji politycznej – możliwa do realizacji⁷. W proces tworzenia i ugruntowania nowych koncepcji Mitteleuropy wprzęgnięty został również sport, a w szczególności piłka nożna, która – zdaniem angielskiego badacza Johna Bale’a – odgrywa istotną rolę w definiowaniu określonego terytorium zarówno na poziomie fizycznym, jak i psychicznym, a nawet metafizycznym⁸. Piłka nożna stała się bowiem w Europie Środkowej w okresie międzywojennym jednym z najpopularniejszych sportów masowych, przyciągającym na stadiony tysiące rozentuzjasmowanych widzów, zapewniając przy tym liczne relacje prasowe i wykraczając daleko poza ramy zwyczajnej rozrywki. Dotowana, wspierana i forsowana przez państwo dyscyplina sportowa mogła zostać w tym wypadku wykorzystana do wzmacniania określonych komponentów wspólnoty narodowej⁹ oraz kreowania zachowań zgodnych z pożądaną przez władze państwowe ideologią.

³ Ch. Cook, J. Stevenson, *Leksykon historii Europy w XX wieku. 1900-2004*, Warszawa 2004, s. 407.

⁴ F. Naumann, *Mitteleuropa*, Berlin 1915. Książka stała się jednym z bestsellerów na rynku księgarskim – sprzedano 100 tys. egzemplarzy, zob. K. Bartosek, *op. cit.*, s. 111.

⁵ Por. J. Pajewski, *Mitteleuropa. Studia z dziejów imperializmu niemieckiego w dobie pierwszej wojny światowej*, Poznań 1959.

⁶ S. Stadler, *Der Mitteleuropamythos und seine unterschiedlichen Rezeptionen*, w: *Österreich auf dem Weg zur 3. Republik*, hrsg. v. Österreichische Assoziation Kritischer Geograph/inn/en, Wien 1992, s. 99 nn.; H. Haselsteiner, *Mitteleuropa und das Gestaltungsprinzip Föderalismus*, w: *Mitteleuropa-Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*, hrsg. v. R.G. Plaschka et al., Wien 1995, s. 21 nn.

⁷ M. Marschik, D. Sottopietra, *Erbfeinde und Haßlieben. Konzept und Realität Mitteleuropas im Sport*, Münster-Hamburg-London 2000, s. 392.

⁸ J. Bale, *Playing at Home. British football and a sense of place*, w: *British Football and Social Change. Getting into Europe*, ed. by J. Williams, S. Wagg, Leicester 1991, s. 131.

⁹ Por. D. Rowe, *Popular Cultures. Rock Music, Sports and the Politics of Pleasure*, London-Thousand Oaks-New Delhi 1995, s. 140.

„Futbol, w którym mieszały się narzucone tożsamości z konkretnymi osobistymi doświadczeniami mówił w tym przypadku innym językiem: Jeśli nie w obszarze polityki, to przynajmniej w obszarze sportu nadal funkcjonować mogła idea nawiązująca do środkowoeuropejskiej hegemonii Austrii pod kierownictwem i kontrolą Wiednia”¹⁰.

W pierwszych latach po zakończeniu pierwszej wojny światowej przedstawiciele austriackiego futbolu nawiązali intensywne kontakty z federacjami piłkarskimi w państwach Europy Środkowej. Konieczność ożywionej współpracy z tymi partnerami – poza bezpośrednim sąsiedztwem i związkami historyczno-kulturowymi – podyktowana była także aktualną sytuacją polityczną. Następstwem wojny był bowiem fakt, że do 1925 r. Austria nie była przeciwnikiem sportowym akceptowanym przez największe mocarstwa europejskie – Francję i Wielką Brytanię, z czym wiązała się też niechęć innych zachodnioeuropejskich związków sportowych do rywalizacji na boisku z drużyną austriacką¹¹. Możliwość rozgrywania spotkań z innym *outsiderem* – Niemcami – wykluczał natomiast fakt odrzucenia przez niemiecką federację zasady profesjonalizmu i restrykcyjne przestrzeganie statusu amatorskiego w piłce nożnej¹². Ponadto poziom sportowy klubów niemieckich znacznie odbiegał od poziomu drużyn austriackich¹³. Na zacieśnianie kontaktów z państwami dawnej monarchii habsburskiej, zwłaszcza Węgrami i Czechosłowacją wpływ miało też – szczególnie w odniesieniu do futbolu wiedeńskiego – pochodzenie narodowe wielu gwiazd tego sportu. Ich popularność przekładała się w naturalny sposób na sympatię wobec krajów pochodzenia, a oni sami stawali się swoistymi ambasadorami nowych państw¹⁴. W efekcie doszło do wykształcenia specyficznej piłkarskiej symbiozy obejmującej Austrię, Czechy i Węgry. Dzięki intensywnym kontaktom w latach dwudziestych XX w. wytworzyła się tam podobna kultura piłkarska, obejmująca zarówno styl gry, jak i charakterystyczne formy zachowań kibiców, która zapewniła poszczególnym drużynom międzynarodowe uznanie, występującym w nich zawodnikom awans społeczny, a widzom na stadionach profesjonalną rozrywkę na najwyższym poziomie¹⁵.

Ukoronowaniem współpracy była organizacja pierwszego na świecie międzynarodowego turnieju drużyn klubowych – pierwowzoru późniejszych rozgrywek pro-

¹⁰ M. Marschik, D. Sottopietra, *op. cit.*, s. 393.

¹¹ M. John, *Österreich*, w: *Fußball, soccer, calcio. Ein englischer Sport auf seinem Weg um die Welt*, hrsg. v. Ch. Eisenberg, München 1997, s. 74.

¹² *Ibidem*. Profesjonalizm w piłce nożnej został zalegalizowany w 1924 r. w Austrii – jako pierwszym państwie kontynentalnej Europy i drugim na świecie, po Wielkiej Brytanii. W ślady Austrii poszły Czechosłowacja (1925 r.), Węgry (1926 r.) i Włochy (1926 r.), zob. M. John, *Bürgersport, Massenattraktion und Medienereignis. Zur Kultur- und Sozialgeschichte des Fußballspiels in Österreich*, „Beiträge zur historischen Sozialkunde”, 1992, nr 3, s. 78; M. Marschik, *Prager Dominanz. Tschechoslowakei*, „Ballesterer”, 2015, nr 99, s. 22; *idem*, *Budapester Parallelen. Ungarn*, „Ballesterer”, 2015, nr 99, s. 23; *idem*, *Italianische Meisterprüfung. Italien*, „Ballesterer”, 2015, nr 99, s. 25.

¹³ „Der Mitropa-Cup war wichtiger als die Weltmeisterschaft“. Interview mit Karl Heinz Schwindt, „Ballesterer”, 2015, nr 99, s. 29.

¹⁴ Zob. M. John, *Österreich...*, s. 73, R. Horak, W. Maderthaner, *Uridil and Sindelar: Two Viennese Interwar Idols*, „International Journal of the History of Sport”, nr 12, 1995, s. 142.

¹⁵ M. John, *Bürgersport...*, s. 78.

wadzonych pod egidą UEFA m.in. dzisiejszej Ligi Mistrzów. Zjazd założycielski odbył się 15 lipca 1927 r. w Wenecji, a uczestniczyli w nim – poza przedstawicielami Austrii, Czechosłowacji i Węgier – również działacze z Włoch i Jugosławii¹⁶. Na ich obecność w tym gronie wpływ miały przesłanki natury politycznej. Zaproszenie Włoch do rozgrywek było wyrazem wzrastającej współpracy. Faszystowskie Włochy liczyły, że poprzez futbol uda się zbudować kontakty w Europie Środkowej oraz uzyskać wsparcie na arenie europejskiej ze strony Austrii, Czechosłowacji i Węgier. Wielkim zwolennikiem zdobywania uznania międzynarodowego poprzez sport, a jednocześnie sympatykiem futbolu był sam Benito Mussolini¹⁷. Efekt podjętych działań był niemal natychmiastowy – jeszcze w tym samym, 1927 r., doszło do zawarcia traktatu o przyjaźni pomiędzy Włochami i Węgrami. Jednocześnie włoscy działacze mieli w planach naukę rzemiosła piłkarskiego od czołowych wówczas pod względem piłkarskim państw kontynentalnej Europy¹⁸. Mimo że włoskie kluby nie były przygotowane organizacyjnie i sportowo do udziału w *Mitropa-Cup* – profesjonalna liga piłkarska powstała dopiero w 1929 r. – rokowania na arenie sportowo-politycznej pomiędzy państwami-uczestnikami pucharu doprowadziły do poprawy infrastruktury i przygotowania podstaw organizacyjnych pod przyszłą potęgę piłkarską. Bezpośrednia interwencja Mussoliniego spowodowała budowę (lub rozbudowę istniejących) stadionów i zapoczątkowała proces tzw. *oriundi*¹⁹.

Udział Jugosławii w zjeździe założycielskim w Wenecji podyktowany był wewnętrzną rywalizacją w tym państwie pomiędzy Chorwacją i Serbią. Struktury związku piłkarskiego w latach 20. zdominowane były przez Chorwację (siedziba związku znajdowała się w Zagrzebiu, a większość reprezentantów kraju stanowili Chorwaci), która liczyła na wsparcie ze strony Austrii w narastającym konflikcie przeciw coraz silniejszemu wpływom serbskim²⁰.

Utworzenie Pucharu *Mitropa* zostało entuzjastycznie przyjęte przez austriacką prasę. Gazety relacjonowały zjazd założycielski jako jedno z najważniejszych wydarzeń politycznych, podkreślając znaczenie wydarzenia oraz jego rolę w kształtowaniu nie tylko sportowej rzeczywistości, ale także ukazując go jako symbol kulturowej jedności i identyfikacji poszczególnych państw regionu oraz ich mieszkańców²¹. Zakończenie wojny istotnie zmieniło podejście do sportu w dyskursie publicznym. Dominującą pozycję zajmował zwłaszcza futbol, który rozwinął się do poziomu kultury masowej, gwałtownie zdobywając popularność wśród wszystkich grup społecznych.

¹⁶ *Die Venediger-Konferenz*, „Reichspost”, 15.07.1927, s. 9.

¹⁷ „*Der Mitropa-Cup war wichtiger als die Weltmeisterschaft*”..., s. 29.

¹⁸ M. Marschik, D. Sottopietra, *op. cit.*, s. 211 n.

¹⁹ Oriundi – określenie piłkarzy z Ameryki Południowej, mających włoskie korzenie i po procesie naturalizacji występujących w reprezentacji Włoch, M. Marschik, *Italienische Meisterprüfung...*, s. 25.

²⁰ P. Vodopivec, *Grundzüge der slowenischen Geschichte und der österreichisch-slowenischen Beziehungen vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, w: *Zur Geschichte der österreichisch-slowenischen Literaturbeziehungen*, hrsg. v. A. Brandtner, W. Michler, Wien 1998, s. 24.

²¹ *Der mitteleuropäische Cup*, „Sport-Tagblatt”, 12.08.1927, s. 2 ; *Rapid und Admira im zentralen europäischen Cup*, „Reichspost”, 14.08.1927, s. 27.

Udział licznej grupy robotników – wcześniej nieuczestniczących w rozrywkach tego typu – doprowadził jednocześnie do niebywałego wzrostu liczby widzów na trybunach, ale także zawodników oraz klubów piłkarskich.

Inicjatorami utworzenia *Mitropa-Cup* byli przede wszystkim czterej wpływowi działacze: Hugo Meisl – urodzony w Czechach austriacki trener żydowskiego pochodzenia (od 1919 r. trener narodowej reprezentacji Austrii); Hans Fischer – szef austriackiej federacji piłkarskiej, prezydent Rapidu Wiedeń; Karel Petru – były piłkarz, reprezentant kraju, sekretarz czechosłowackiego związku piłkarskiego, a od 1931 r. trener reprezentacji Czechosłowacji oraz Mor Fischer – działacz sportowy żydowskiego pochodzenia, kolejarz, długoletni prezydent kolejowego klubu sportowego Törekves, sekretarz węgierskiego związku piłkarskiego i komitetu olimpijskiego²². Podstawowym celem nowych rozgrywek było podniesienie poziomu sportowego. Dał temu wyraz m.in. Hugo Meisl, który oceniał, że nie stanowią one przeciwwagi lub konkurencji wobec mistrzostw krajowych, lecz są niezbędnym elementem poprawy poziomu sportowego²³. Sukcesy sportowe miały ponadto w spektakularny sposób podnosić reputację i znaczenie zarówno poszczególnych federacji, jak i uczestniczących w zmaganiach państw. Puchar *Mitropa* odgrywał jednocześnie ważną rolę w wymiarze ekonomicznym, będąc dla wielu profesjonalnych klubów znaczącym źródłem dochodów²⁴. Mecze na poziomie międzynarodowym przyciągały na stadiony tłumy kibiców, gotowych zapłacić za bilety większe stawki niż w przypadku spotkań rozgrywanych na szczeblu krajowym. Beneficjentami byli także sami zawodnicy, których apanaże rosły proporcjonalnie do skali odnoszonych sukcesów²⁵.

Politycznego znaczenia, jakie rządzący w poszczególnych państwach regionu przywiązywali do rozgrywek pucharowych, dowodził już pierwszy sezon *Mitropa-Cup*. Przed inauguracyjnymi meczami rozgrywanymi pomiędzy drużynami z Węgier i Jugosławii w relacjach między obu państwami panowały napięcia polityczne. W związku z tym węgierska Hungaria w sierpniu 1927 r. nie otrzymała zgody na wyjazd do Belgradu na mecz z tamtejszym BSK. W celu zażegnania międzynarodowego skandalu doszło do pośpiesznych rokowań dyplomatycznych, które umożliwiły rozegranie spotkania – Hungaria wygrała w Belgradzie 4:2²⁶.

Rozgrywki w ramach Pucharu *Mitropa* bardzo często kończyły się interwencjami placówek dyplomatycznych, a niekiedy rozpatrywane były na najwyższym szczeblu politycznym. Półfinał pierwszego sezonu pucharu – spotkania pomiędzy węgierską

²² M. Marschik, *Das Symbol Mitteleuropas*, „Ballesterer”, 2015, nr 99, s. 18.

²³ Za: A. Hafer, W. Hafer, *Hugo Meisl oder Die Erfindung des modernen Fußballs*, Göttingen 2007, s. 221.

²⁴ M. Marschik, D. Sottopietra, *op. cit.*, s. 208.

²⁵ Josef Stroh, dwukrotny zwycięzca *Mitropa-Cup* w barwach Austrii Wiedeń odnotował, że sukces w pierwszej rundzie wyceniony był na 400, w półfinale na 500, a końcowy triumf w rozgrywkach na 1000 szylingów. W porównaniu do zarobku murarza, który za 48-godzinny tydzień pracy inkasował 80,64 szylinga, były to – jak na ówczesne warunki – oszałamiające stawki, podaje za: J. Huber, *Die Geschichte des Wiener Fußballs. 75 Jahre Wiener Fußball-Verband 1923-1998*, Bad Schartau 1998, s. 118.

²⁶ *Der mitteleuropäische Cup*, „Sport-Tagblatt”, 12.08.1927, s. 2 ; M. Marschik, D. Sottopietra, *op. cit.*, s. 213-214.

Hungarią FC (wcześniej Magyar Testgyakorlók Köre – MTK Budapeszt) i Sparta Praga zakończyły się wynikami remisowymi. W związku z występowaniem nieuprawnionego piłkarza Hungarii – Kalmana Konrada, Czesi złożyli protest. Został on rozpatrzony pozytywnie i Sparta oficjalnie została uznana zwycięzcą rozgrywek. W proteście delegacja węgierska na kongresie *Mitropa-Cup* w Bratysławie ogłosiła rezygnację z udziału w Pucharze. W wyniku interwencji instancji politycznych i intensywnych rokowań zarówno związków sportowych, jak i placówek dyplomatycznych po dwóch dniach poinformowała jednak o cofnięciu podjętej decyzji, domagając się przy tym lepszej organizacji kolejnych edycji pucharu²⁷.

Innym przykładem bezpośredniej ingerencji świata polityki w rozgrywki pucharowe był rewanżowy mecz półfinału, w którym mierzyły się Sparta Praga z Ambrosianą Mediolan²⁸. Atmosfera przed tym pojedynkiem – wywołana przez politykę faszystowskiego rządu w Rzymie – była napięta do tego stopnia, że włoski związek piłkarski ogłosił wycofanie klubu z rozgrywek. Dopiero osobista decyzja Benito Mussoliniego – podjęta na skutek interwencji działaczy z państw uczestniczących w *Mitropa-Cup* – spowodowała, że mecz został jednak rozegrany. Sparta pokonała włoskiego rywala 6:1²⁹.

Piłka nożna w środkowoeuropejskim wykonaniu oferowała społeczeństwu ukształtowanego na nowo po zakończeniu pierwszej wojny światowej kontynentu europejskiego możliwość nie tylko realizacji politycznych celów i prezentacji jedności wspólnoty posthabsburskiej, lecz jednocześnie przyczyniała się do produkowania nowych i wzmacniania istniejących stereotypów i uprzedzeń. Licznych przykładów istnienia narodowych resentymentów w ramach dawnej monarchii dostarczały kolejne edycje pucharu. Pierwszy zwycięzca Pucharu *Mitropa* – Sparta Praga pokonała w finałowym meczu Rapid Wiedeń. W trakcie i po zakończeniu rozgrywanego w listopadzie 1927 r. spotkania w Wiedniu panowała nieprzyjazna, napięta atmosfera przesycona antyczeskimi nastrojami. Wiedeńscy kibice wykrzykiwali hasła skierowane przeciw piłkarzom gości, rzucali kamieniami w zawodników Sparty, a po meczu atakowali praskich kibiców³⁰. Wydarzenia na stadionie i chuligańskie wybryki kibiców Rapidu rozpatrywane były w Czechosłowacji, jako działania *quasi*-polityczne, stając się pretekstem dla czeskiej prasy do rozpoczęcia antyaustriackiej kampanii. Po wszechnie pisano o obrazie całego czeskiego narodu, wzywano do ukarania i wykluczenia z rozgrywek całego „piłkarskiego Wiednia”, a także do bojkotu *Mitropa-Cup*³¹.

²⁷ M. Marschik, D. Sottopietra, *op. cit.*, s. 216-217.

²⁸ Ambrosiana to wprowadzona przez rząd faszystowski nazwa istniejącego od 1908 r. Interu Mediolan (Football Club Internazionale Milano). Do oryginalnej nazwy powrócono w 1942 r., szerzej zob. M. Arrigoni, T. Pozza, *La storia dell'Inter*, e-book, Goodmood 2012, s. 10 nn.

²⁹ M. Marschik, *Das Symbol...*, s. 22.

³⁰ *Der schwarze Sonntag unseres Fußballsports*, „Kronen-Zeitung”, 15.11.1927, s. 13, *Unser Ehrentag-ihre Schadentag*, „Arbeiter-Zeitung”, 15.11.1927, s. 11, *Freuen wir uns! Schämen wir uns!*, „Sport-Tagblatt”, 15.11.1927, s. 3.

³¹ *Der Fußballkrieg in 'Mitteleuropa'. Politik vergiftet des Sport*, „Illustriertes Sportblatt”, 26.11.1927, s. 6; *Freuen wir uns! Schämen wir uns!*, „Sport-Tagblatt”, 15.11.1927, s. 3.

Z czasem konflikt przybrał na sile powodując, że politycy czechosłowaccy oraz gazety (np. „Vecerni Listy” i „Lidove Noviny”) otwarcie wzywały do turystycznego i gospodarczego bojkotu Austrii i do organizowania masowych protestów przeciwko Wiedniowi³². Sytuację zaogniła reakcja rządu austriackiego, który wydał zakaz wyjazdów do Czechosłowacji obowiązujący wszystkie kluby sportowe³³. Także w tym wypadku w sprawę zaangażowały się rządy obu państw, które osiągnęły porozumienie za pośrednictwem czeskich i austriackich działaczy piłkarskich oraz przedstawicieli innych federacji uczestniczących w Pucharze *Mitropa*. Zakulisowe zabiegi doprowadziły do uspokojenia nastrojów i odwołania wydanych zakazów i wezwań do bojkotu. W kolejnym sezonie wszystkie kluby przystąpiły do rozgrywek.

Obie drużyny – Sparta Praga i Rapid Wiedeń spotkały się ponownie w finale rozgrywek w 1930 r. W pierwszym meczu rozgrywanym w Pradze Rapid pokonał Spartę 2:0 i w rewanżu wiedeńska publiczność oczekiwała na okazałe zwycięstwo swoich ulubieńców. Porażka (która jednak zapewniała triumf w pucharze) przed własną publicznością 2:3 wywołała na trybunach takie niezadowolenie, że austriacka policja w obawie przed wybuchem zamieszek zakazała dekoracji zwycięzców na murawie stadionu, przenosząc uroczystość do położonej nieopodal skromnej hali gimnastycznej³⁴.

Gwałtowne protesty, nieprzyjazne, nacechowane szowinizmem i resentymentami narodowymi skandowania na trybunach, bójki między kibicami i rzucanie kamieniami w zawodników nie były wyłącznie domeną wiedeńskiej widowni i nie dotyczyły tylko spotkań austriacko-czechosłowackich. Lokalne i narodowe uprzedzenia i stereotypy dawały o sobie znać przy okazji wielu meczów rozgrywanych w ramach *Mitropa-Cup*. Najbardziej znaczącym przykładem było półfinałowe spotkanie pomiędzy Juventusem Turyn i Slavią Praga w 1932 r. Zachowanie publiczności, przerodzone w zamieszki na trybunach doprowadziło do przerwania pojedynku. Wrogie nastroje na trybunach panowały także podczas konfrontacji drużyn austriackich i włoskich. Także w tym przypadku przyczyny miały związek z polityką. Wywodzący się głównie ze środowiska robotniczego kibice wiedeńskich klubów postrzegali zwolenników drużyn z Półwyspu Apenińskiego jako faszystów – naturalnych wrogów środowiska robotniczego. Atmosferę podsycaly dodatkowo rewanżystowskie resentymy związane z wynikiem pierwszej wojny światowej. Zdaniem nestora austriackiego dziennikarstwa i naocznego świadka – Karla Heinza Schwinda – każde wzniesienie rąk w faszystowskim pozdrowieniu w sektorach zajmowanych przez włoskich fanów prowokowało wybuch emocji i często stawało się katalizatorem ekscesów³⁵.

W okresie międzywojennym mecze Pucharu *Mitropa* rozgrywane były pod silną presją ze strony świata polityki. Dzięki formalnej apolityczności futbolu mogły stać się jednak jedną z niewielu platform porozumienia dla niekiedy przeciwnych syste-

³² M. Marschik, D. Sottopietra, *op. cit.*, s. 223.

³³ *Ibidem*.

³⁴ M. Marschik, *Das Symbol...*, s. 21.

³⁵ „Der Mitropa-Cup war wichtiger als die Weltmeisterschaft” ..., s. 29.

mów polityczno-społecznych. Dla faszystowskich Włoch rządzonych przez Benito Mussoliniego, prawicowej dyktatury Mikłosa Horthy'ego na Węgrzech, początkowo konserwatywnej (z lewicowym Wiedniem, zapewniającym czołowych uczestników pucharu: Rapid, Austrię, First Vienna FC i Wiener SC), a później nazistowskiej Austrii i demokratycznej Czechosłowacji to właśnie działania dyplomatyczne podejmowane za kulisami rozgrywek pucharowych stawały często się jedyną okazją prowadzenia dialogu politycznego. Możliwości w tej dziedzinie powodowały, że w skomplikowanej rzeczywistości politycznej lat trzydziestych XX w. doszło do ekspansji *Mitropa-Cup*: w 1936 r. do rozgrywek dołączyła Szwajcaria, natomiast w 1937 r. Jugosławia i Rumunia.

Pogarszająca się sytuacja polityczna w przededniu drugiej wojny światowej stopniowo coraz bardziej utrudniała możliwość prowadzenia rozgrywek. Ciosem była śmierć w 1937 r. czołowego działacza i symbolu Pucharu *Mitropa* – Hugo Meisla, która spowodowała, że w Komitecie organizacyjnym zabrakło najbardziej zdeterminowanego zwolennika środkowoeuropejskich zawodów pucharowych. Koniec międzywojennej edycji *Mitropa-Cup* przyspieszył *Anschluss* Austrii. W jego wyniku zmuszone do wycofania swego udziału zostały nadające ton rozgrywkom kluby z Wiednia – mimo że przyjęty status pozwalał na ich uczestnictwo nawet w zmienionej sytuacji państwowo-prawnej³⁶. Ostateczny kres stanowiło rozpoczęcie drugiej wojny światowej. Wprawdzie w 1939 r. do rozgrywek przystąpiło jeszcze osiem zespołów (po dwie drużyny z Węgier, Czechosłowacji i Włoch oraz po jednej z Rumunii i Jugosławii), jednak już w 1940 r. swój udział zapowiedziały jedynie Węgry, Jugosławia i Rumunia. Ze względu na działania wojenne planowany finał pomiędzy Ferencvárosi Budapeszt i Rapidem Bukareszt nie został jednak rozegrany.

Zakończenie zmagania wojennych w Europie wywołało ponowne zainteresowanie rekonstrukcją Pucharu *Mitropa*. Już w 1945 r. doszło do pierwszych rozmów na ten temat pomiędzy działaczami piłkarskimi z Austrii, Czechosłowacji i Węgier³⁷. Jednak zmieniona sytuacja polityczna i początek zimnej wojny bardzo utrudniały podejmowanie skutecznych działań. Idea Europy Środkowej po zakończeniu drugiej wojny światowej nie posiadała już wcześniejszej siły przyciągającej. Prawdopodobnie pewną rolę w związku z próbami odnowienia turnieju odegrał Związek Radziecki i inspirowane przez niego działania. Niestety jak dotąd brak jest wystarczających materiałów, aby móc jednoznacznie poprzeć tę tezę. Pewnym jest, że sterowane przez ZSRR rządy Węgier i Czechosłowacji były zainteresowane udziałem w Pucharze. Dla propagandy państw kształtującego się bloku wschodniego sportowe sukcesy odnoszone na międzynarodowej arenie stanowić mogły „obiektywne” dowody na wyższość obranego kursu politycznego, co odgrywało szczególną rolę zwłaszcza w przypadku dominującego wówczas w Europie futbolu węgierskiego. Nie bez znaczenia była ponadto możliwość uzyskania tą drogą środków finansowych w postaci pożądaných

³⁶ M. Marschik, *Das Symbol...*, s. 25.

³⁷ *Ibidem*.

dewiz³⁸. Znaczącą przeszkodę w procesie reaktywacji stanowiły natomiast pierwsze rozmowy na temat stworzenia ogólnoeuropejskich rozgrywek pucharowych.

Mimo licznych przeciwności determinacja przedstawicieli środkowoeuropejskich federacji piłkarskich przyniosła sukces w postaci reaktywacji *Mitropa-Cup*. W 1951 r. w Wiedniu rozegrany został turniej pod nazwą *Zentropa-Cup* (Puchar *Zentropa*) z udziałem czterech uczestników, natomiast regularne rozgrywki, w których uczestniczyły drużyny z Austrii, Czechosłowacji, Węgier, Jugosławii i Włoch (kluby włoskie wystąpiły z Pucharu po zakończeniu pierwszego sezonu koncentrując się na rozgrywkach *UEFA*), toczono były od 1955 r. Śródkowoeuropejski puchar nie odzyskał już jednak dawnego znaczenia i blasku. Ograniczenia polityczne w podzielonej żelazną kurtyną Europie nakładały się na rywalizację w zakresie sportowo-organizacyjnym z potężnym przeciwnikiem – utworzoną w 1954 r. *Union of European Football Associations* – *UEFA*. Pierwszy Puchar Europy Mistrzów Krajowych pod egidą *UEFA* rozegrany został w 1955 r. Rywalizacji z ogólnoeuropejską unią piłkarską nie sprzyjały działania podejmowane przez działaczy Pucharu *Mitropa/Zentropa*. Niejasne zasady zapraszania uczestników i ciągłe zmiany systemu rozgrywek powodowały, że impreza z czasem traciła na atrakcyjności i nie mogła konkurować z turniejem rozgrywanym pod auspicjami *UEFA*. Stopniowy upadek poziomu sportowego rozpoczął się już w latach 60. W 1958 r. do rozgrywek dołączono jeszcze Bułgarię i Rumunię i przemianowano je na *Donau-Cup* (Puchar Dunaju), natomiast w 1960 r. do zawodów przystąpiło po sześć drużyn z poszczególnych państw, a tabela końcowa uwzględniała nie kluby, lecz uczestniczące kraje. Kolejne lata przynosiły dalszy upadek znaczenia – w 1979 r. turniej nie został rozegrany, a od 1980 r. odbywał się w jednym, wybranym mieście. W ostatnich latach Puchar *Mitropa* przekształcony został w turniej dla mistrzów drugich lig jako forma przygotowań przedsezonowych. Decydującym ciosem dla zawodów była wojna w Jugosławii, rozpoczęta w 1991 r. Ostatnia edycja Pucharu rozegrana została w 1992 r.³⁹

Rozgrywki Pucharu *Mitropa* – szczególnie w okresie międzywojennym, kiedy jego znaczenie w Europie było bardzo duże, utwierdzały hegemonię Europy Środkowej w kontynentalnym futbolu europejskim. Potwierdziły także jednoznaczną dominację piłki nożnej, jako najpopularniejszej i najszybciej rozwijającej się dyscypliny sportowej w Europie Środkowej. W latach 30. XX w. próbowano inaugurować inne rozgrywki w regionie – w 1937 r. powstał np. *Mitropa-Cup* w tenisie, w którym uczestniczyły Austria, Czechosłowacja, Węgry, Włochy, Jugosławia i Polska⁴⁰, jednak nigdy nie zbliżyły się one nawet popularnością do imprezy piłkarskiej.

Jednocześnie inauguracja *Mitropa-Cup* wyrażała i stawała się symbolem zarówno politycznej wspólnoty, jak i istniejących różnic na obszarze Europy Środkowej, który z geograficznego punktu widzenia jest trudny do zdefiniowania. Jak wskazują Matthias

³⁸ *Idem*, *Der Mythos vom Donaufußball – Mitteleuropa und der Sport*, „Wiener Zeitung. Extra”, 9.06.2000, s. 8.

³⁹ Ostatnim zdobywcą Pucharu została drużyna Borac Banja Luka, reprezentująca rozpadającą się Jugosławię, M. Marschik, *Das Symbol...*, s. 26.

⁴⁰ *Heute beginnt der Tennis-Mitropa-Cup*, „Sport-Tagblatt”, 2.07.1937, s. 5.

Marschik i Doris Sottopietra oznaczała przy tym „również kontynuację historii politycznej i gospodarczej, ponieważ ta Mitteleuropa była już na długo przed wynalezieniem futbolu miejscem wspólnej historii oraz stałych dywergencji i rozbieżności”⁴¹. Dzięki wykorzystaniu piłki nożnej, uważanej powszechnie za apolityczną, skonstruowana została przestrzeń, w której możliwe stały się próby podejmowania działań o charakterze dyplomatycznym, służącym zarówno realizacji bieżących interesów politycznych, jak i konstruowaniu wspólnoty środkowoeuropejskiej. Samoinscenizacja wydarzeń piłkarskich pomiędzy klubami reprezentującymi poszczególne państwa regionu unaoczniała zarówno rozbieżności, resentymenty narodowe, stereotypy i uprzedzenia, jak i cechy wspólne społeczeństw środkowoeuropejskich. Możliwość rozgrywania spotkań futbolowych i towarzyszące im kontakty międzyludzkie (w odniesieniu zarówno do działaczy i piłkarzy, jak i rzesz kibiców podróżujących wraz ze swymi idolami) przyczyniły się – mimo różnic w systemach gospodarczych i społeczno-politycznych oraz odmiennych niekiedy systemów norm i wartości – do swoistego „oswojenia” innego-obcego, obywatela austriackiego, czeskiego, węgierskiego, włoskiego czy mieszkańca Bałkanów. Charakterystyczne rytuały, będące immanentną częścią widowiska piłkarskiego, pozwalały na rozładowanie napięć i łagodzenie narodowych uprzedzeń. Pogarszająca się sytuacja międzynarodowa, w wyniku której państwa-uczestnicy Pucharu utraciły podmiotowość w polityce międzynarodowej i wybuch drugiej wojny światowej przedwcześnie zakończyły krystalizowanie się regionu, a początek podziału kontynentu po zakończeniu zmagania na frontach na stałe przekreślił możliwość rewitalizacji koncepcji Mitteleupy, nawet przy wykorzystaniu „apolitycznego” sportu.

Dr hab. Dariusz Wojtaszyn, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta, Uniwersytet Wrocławski (wojtaszyn@wbz.uni.wroc.pl)

Słowa kluczowe: sport, piłka nożna, Europa Środkowa, Mitteleuropa Mitropa-Cup, tożsamość narodowa, Austria, Czechosłowacja, Węgry

Keywords: sport, football, Central Europe, Mitteleuropa, Mitropa-Cup, national identity, Austria, Czechoslovakia, Hungary

ABSTRACT

The Mitropa-Cup football games were inaugurated in 1927 and the participants were some states of the former Habsburg monarchy – Austria, Czechoslovakia, Hungary, Italy and Yugoslavia. The article is an attempt to identify the most important activities undertaken in Central Europe, inspired mainly by Austria, in order to create a Mitteleuropa-concept using the most popular sports discipline in the region – football. Football, considered to be nonpolitical, helped to develop an area in which diplomatic activities directed towards the realization of political interests and the building of the Central European community were possible. The paper also endeavors to indicate how the Mitropa-Cup served – besides strictly political actions – the purpose of coping with post-Habsburg reality in the sport and social area in the former states of the monarchy.

⁴¹ M. Marschik, D. Sottopietra, *op. cit.*, s. 393.